

Zbigniew Przybyła

"Grecja romantyków : studia nad obrazem Grecji w literaturze romantycznej", Maria Kalinowska, Toruń 1994 : [recenzja]

Prace Naukowe. Filologia Polska. Historia i Teoria Literatury 6, 113-118

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Przybyła

Maria Kalinowska, Grecja romantyków. Studia nad obrazem Grecji w literaturze romantycznej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Rozprawy, Toruń 1994, ss. 171, ilustr. 1

Wydawca kolejnej publikacji książkowej (360 egz.) Marii Kalinowskiej prezentuje ją na odwrocie okładki jako autorkę książki (nb. pracy doktorskiej) pt. *Mowa i milczenie — romantyczne antynomie samotności* (1989), którą w ibłowskiej serii „Historia Literatury. Studia” opublikował PIW w nakładzie 2 750 egzemplarzy.

Recenzent tej pierwszej książki zauważył, że jej „autorka okazuje się być świadomą i dobrą uczennicą Marii Janion, która właśnie w antynomiczności widzenia i oceny zjawisk rzeczywistości upatrywała rdzeń światopoglądu polskiego romantyzmu”¹. Opinię tę potwierdzi wkrótce sama Kalinowska przyznając, że w świadomości uczestnika gdańskiego konwersatorium M. Janion (udokumentowanego serią „Transgresje”²) świat kultury romantycznej „okazuje się semantycznie wielowymiarowy”³. Swemu przeświadczeniu o antynomiach romantyzmu Kalinowska dała wyraz m.in. w sesyjnej wypowiedzi (1984)⁴, wyprzedzającej koncepcję interpretacyjną jej książki o romantycznej samotności.

Toruńska badaczka pozostała wierna swej optyce metodologicznej również przy formułowaniu założeń studium nad obrazem Grecji w literaturze romantycznej. Już w referacie *Egzotyzm w romantycznych wyobrażeniach Grecji* (1987)

¹ P. Jarmocik, rec.: Maria Kalinowska, *Mowa i milczenie. Romantyczne antynomie samotności*, „*Ruch Literacki*” 1990, z. 6, s. 460.

² Zob. M. Kalinowska, [wypowiedź na temat „otwartości” twarzy ludzkiej] w: Maski. Wybór, oprac. i red. M. Janion i S. Rosiek, t. II, Gdańsk 1986, s. 224 – 225.

³ M. Kalinowska, rec.: Maria Janion, Życie pośmiertne Konrada Wallenroda, „*Pamiętnik Literacki*” 1992, z. 2, s. 246.

⁴ Teżże, *Mowa i milczenie* – antynomie samotności romantyka (uwagi o kilku utworach Mickiewicza, w: *Style zachowań romantycznych*. Pod red. M. Janion i M. Zielińskiej, Warszawa 1986, s. 393 – 405.

podkreślała ona, że „dla romantycznego widzenia Grecji charakterystyczne jest szukanie pluralizmu kulturowego tam, gdzie epoki klasycystyczne szukały jedności, abstrakcyjności, wspólnej dla całej Europy krainy harmonijnego Południa”⁵.

Fundamentalne wsparcie dla rewizyjnego odczytania tradycji rozumienia Grecji romantyków odnalazła Kalinowska w studiach M. Janion⁶ o romantycznej „reinterpretacji mitu śródziemnomorskiego z jego skłonnością do harmonii i idylli” (s. 41) oraz w nowym przewartościowaniu znamiennej dla romantyzmu opozycji Południa i Północy, przypomnianym w studium Mariana Śliwińskiego *Antyk i chrześcijaństwo w twórczości Zygmunta Krasińskiego*. Kalinowska stwierdziła brak wyraźnego w tej pracy — istotnego w romantyzmie — odróżnienia antyku greckiego od rzymskiego⁷, a sama zaś — jako autorka obecnej książki — skorzystała (świadomie?) z metodologicznej przestrogi Śliwińskiego przed „pokusą odczytania w tekstach poety [Krasińskiego — Z.P.] pewnej wersji »poezji Północy«”⁸.

O hellenistycznym ukierunkowaniu zainteresowań badawczych Kalinowskiej świadczy też jej recenzyjny dopisek do książki Włodzimierza Szturca o ironii romantycznej (1992), w którym A. Schlegla koncepcję ironii wyprowadzała „z jego pism interpretujących kulturę i literaturę starożytnej Grecji. Ta Hellada jednak, w romantyczny sposób zinterpretowana, nie ma nic wspólnego z arkadyjskością ani z posągowością, ze »szlachetną prostotą« i »spokojną wielkością« Winckelmanna, ani też z Hegłowską ideą harmonii klasycznego umiaru czy ideą samoopanowania”⁹. W tym stwierdzeniu recenzentka ujawniła pośrednio leitmotiv swojej książki o Grecji romantyków, rewidującej „apollońskie” rozumienie antyku przez J.J. Winckelmanna na rzecz odsłoniętego w studiach Friedricha Schlegla „dionizyjskiego obrazu Grecji” (s. 128).

Celem omawianej tu rozprawy — jak pisze autorka we *Wstępie* — jest „odtworzenie dróg odkrywania przez romantyków nowej — odmiennej od klasycystycznej i uniwersalistycznej — wizji Grecji” (s. 8) m.in. na przykładzie reprezentatywnych utworów Byrona, Mickiewicza, Słowackiego i Norwida, których sfunkcjonalizowane odczytanie wypełniło I część książki, zatytułowaną *Romantyczne wizerunki Grecji. Analizy i interpretacje*.

⁵ M. Lalak, Egzotyzm w literaturze (Sesja naukowa w Szczecinie w dniach 23 – 24 kwietnia 1987), „*Ruch Literacki*” 1988, z. 4 – 5, s. 393.

⁶ M. Janion, Estetyka średniowiecznej Północy w: Problemy polskiego romantyzmu. Seria trzecia. Praca zbior. pod red. M. Żmigrodzkiej, Warszawa 1981, s. 38, 48.

⁷ M. Kalinowska, rec.: Marian Śliwiński, Antyk i chrześcijaństwo w twórczości Zygmunta Krasińskiego, „*Pamiętnik Literacki*” 1990, z. 4, s. 374.

⁸ M. Śliwiński, op. cit., s. 18.

⁹ M. Kalinowska, rec.: Włodzimierz Szturc, Ironia romantyczna. Pojęcie, granice i poetyka, „*Pamiętnik Literacki*” 1994, z. 3, s. 231.

Rozdział I przedstawia Byronowską wizję Grecji, zdominowaną „obrazami rozpadu, zniszczenia i rozkładu” (s. 14) z często pojawiającym się motywem ruin. Byron bowiem łączy „refleksję nad ruinami świata antycznego z tematem ruiny »ja«, ruiny podmiotu opisującego i odczuwającego” (s. 20). Bohater *Wędrówek Czajld Harolda*, podobnie jak Don Juan, ślady Arkadii odnajduje w naturze greckiej — poza obecnością człowieka. W *Giaurze* jest obraz Arkadii zniszczonej niewolą. Rozdarta świadomość bohaterów Byronowskich zaprzecza doskonałej formie idealnego człowieka greckiego. W greckiej urnie Harold widzi tylko proch i nicość, podczas gdy oda Keatsa *Do urny greckiej* wyraża ideę trwania, ponieważ rysunek na urnie przedstawia „raj pozbawiony zasady następstwa”¹⁰, a sama urna symbolizuje zarówno grób, jak i centrum kreacji siły życia¹¹. W swoich ostatnich wierszach Byron odnajduje przesłanie wolności w Grecji starożytnej, której dziedzicami — mimo zniewolenia — są współcześni mu Grecy.

W rozdziale II *Wizja Grecji w przedmowie do tomu I „Poezji” Adama Mickiewicza* zostały ukazane na tle neohellenizmu niemieckiego, dwie różne wizje Grecji: idealnej (Winckelmannowskiej) w tekście Brodzińskiego *O klasycyzmie i romantyzmie* oraz występującej obok niej, w Mickiewiczowskiej rozprawie *O poezji romantycznej* — Grecji podobnej do romantycznej Północy z powodu otwarcia na metafizyczną tajemnicę.

W nowym odczytaniu wielopłaszczyznowych wizji *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu* Słowackiego¹² jawi się obraz „Grecji »eschylowej«, a nie idyllicznej” (s. 72), który tłumaczy fakt, że grota grobu Agamemnona jest „obdarzona mianem »druidycznej«, niezbyt przystającym do historii Atrydów, ale kojarzącym się dziewiętnastowiecznemu odbiorcy z dobrze znanym mu motywem osjanicznym”¹³. Antyidylliczność wizerunku Grecji starożytnej i współczesnej rzutuje na rozdarcie wewnętrzne bohaterów „greckich” utworów Słowackiego. Poeta wyraża zafascynowanie bohaterami Grecji heroicznej, która miała posłużyć za wzór Polsce.

Tematem rozważań IV rozdziału jest Cypriana Norwida grecka „podróż w poszukiwanie wartości, wędrówka, w której pojawiają się dwa punkty odniesienia, dwie miary wielkości: chrystianizm i starożytna Grecja” (s. 86). Autorka, wykorzystując bogatą literaturę przedmiotu, analizuje ten problem na przykła-

¹⁰ F. Kermodé, *Sekrety i narracyjne sekwencje*, przeł. P. Czaplinski, „*Pamiętnik Literacki*” 1993, z. 2, s. 175.

¹¹ B. Blackstone, *The Consecrated Urn. An Interpretation of Keats in Terms of Growth and Form*, London 1959, p. 331.

¹² Zob. Z. Przybyła, *Interpretacje alternatywne „Grobu Agamemnona” Słowackiego (edukacyjne „wyzwania postmodernizmu”)*. „*Przegląd Humanistyczny*” 1995, nr 1.

¹³ H. Kurpińska-Lyp, *Wędrówki po ziemi wygnania — Juliusza Słowackiego „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu” w: Arcydzieła literatury polskiej. Interpretacje*. Pod red. S. Grzeszczuka i A. Niewolak-Krzywdy, t. III, Rzeszów 1990, s. 118.

dzie dramatu *Zwolon* (kreacja Harolda) oraz „białej tragedii” *Pierścień Wielkiej Damy* (stosunek do Homera).

Rozdział I *Grecja romantyków europejskich* części II pt. *Romantyczny mit Grecji*. Syntezy daje zarys problematyki badań nad hellenizmem i filhellenizmem literatury romantycznej, z uwzględnieniem literatury naukowej z archeologii i dzieł Winckelmanna. Badaczka opowiada się za łącznym traktowaniem „romantycznej rekonstrukcji starożytności greckiej z obrazem nowożytnej Hellady” (s. 120). Wyróżnia — jako kontekst dla analitycznej części książki — następujące typy romantycznych obrazów Grecji: Arkadia i synonim natury, symbol wolności, ruiny greckie, Grecja „ciemna” (dionizyjska). Pominiecie „relacji kulturalnych i politycznych Rosji i Grecji” (s. 107) w sytuacji, gdy prohellemński kurs polityki rosyjskiej miał „decydujący wpływ na losy powstania greckiego”¹⁴, stworzyło w książce zbyt jednostronny, idealizujący obraz europejskiego filhellenizmu i nie ukazało realizmu politycznego autora *Podróży*, ponieważ „rzeczywistość grecka jawiła się Słowackiemu jako zaprzeczenie dawniejszych optymistycznych wizji”¹⁵.

Kalinowska, pisząc — wzorem Ryszardza Przybylskiego (*Podróż Juliusza Słowackiego na Wschód*, 1982) — o pielgrzymce bohatera poematu przez Grecję „ku duchowej tajemnicy świata i tajemnicy ducha człowieka” (s. 138), mogła też odwołać się do ustaleń Janiny Kamionki-Straszakowej na temat *inicyjacji* wędrownicy bohatera, poszukującego „tajemnicy zmartwychwstania i odrodzenia jednostki i narodu”¹⁶.

Korzystne dla odbioru rozważań dotyczących różnych koncepcji egzotyzyму romantycznego (rozdział II, cz. II) byłoby zacytowanie również zwartych formuł pojęć „egzotyzyzm” i „egzotyczność”, proponowanych przez Andrzeja Stoffa i Erazma Kuźmę¹⁷, zwłaszcza że „nie ma jednej definicji egzotyzyму” (s. 143). Według Kalinowskiej, egzotyzyzm romantyczny można rozumieć — w ujęciu szerszym — jako wyraz tęsknoty za innością, ucieczki od codzienności ku obszarom tajemniczym, jako rewizję mitu śródziemnomorskiego, cechującego się harmonią i idyllą, a także jako doświadczenie granicy. Ta ostatnia opcja łączy się nie tylko z romantyczną ideą pogranicza, ale także — dodajmy — jest pewnym echem Bachtinowskiej antropologii pogranicza¹⁸. Akcentowanie zaś plu-

¹⁴ Z. Libera, Juliusza Słowackiego „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu”, Poznań 1993, s. 68.

¹⁵ Ibidem, s. 67.

¹⁶ J. Kamionka-Straszakowa, *Zbłąkany wędrowiec*. Z dziejów romantycznej topiki, Wrocław 1992, s. 223.

¹⁷ M. Lalak, op. cit., s. 391.

¹⁸ L. Witkowski, Uniwiersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji, Toruń 1991, s. 120, 129; A. Muchowicz, Wokół terminu pogranicza jako metafory filozoficznej. W zbiorze: Nieobecne dyskursy. Cz. II. Pod red. Z. Kwiecińskiego. Toruń 1992, s. 137 – 138; I. Bukowska-Floreńska, Pogranicze jako kategoria wewnątrzspołeczna i wewnątrzkulturowa. W zbiorze: Pogranicze jako problem kultury. Materiały konferencji naukowej Opole 13 – 14. 12. 1993 r. Red. Nauk. T. Smolińska. Opole 1994.

ralizmu kulturowego i podważenie dotąd uznawanej jednolitości mitu śródziemnomorskiego na rzecz „kontrkultury” (Grecji „ciemnej”, orficko-dionizyj-skiej) jest de facto niedeklarowanym wprost odwołaniem do postmodernistycznego rozumienia tradycji kulturowej.¹⁹

W aneksie zamieszczono oryginały niektórych cytowanych w rozprawie fragmentów *Wędrówek Czajld Harolda*, których przekład, dokonany przez Jana Kasprowicza, nie zawsze wiernie — zdaniem autorki — oddaje intencje angielskiego poety. Książkę zamyka streszczenie i w języku angielskim i indeks osób.

Wysunięte w recenzji propozycje uzupełnień interpretacyjnych nie umniejszają walorów naukowych rozprawy, którą cechuje dojrzałość sądu, opartego na znajomości zachodnioeuropejskiej literatury przedmiotu (w wyniku kwerend bibliotecznych w Cambridge i Salonikach), logika wywodu interpretacyjnego, łączącego koncepcje historycznoliterackie z obrazowaniem artystycznym, i klarowność wniosków. O zafascynowaniu badaczki przedstawioną problematyką świadczy dedykacja książki pamięci babki autorki — Greczynki — i Greków znad Morza Azowskiego.

Przystępność narracji naukowej i interesujący temat winien zapewnić książce ponowne wydanie, koniecznie ilustrowane (okładka obecnego wydania i wkładka zawierają kolorowe reprodukcje 2 obrazów-widoków Aten, z Muzeum Benaki) przez oficynę wydawniczą publikującą dla szerokiego kręgu czytelników. Doprecyzowane zaś wyciągi z rozprawy mogłyby utworzyć hasło „Grecja romantyków — filhellenizm” w następnej edycji *Słownika literatury polskiej XIX wieku*, jako wzbogacenie jego treści, zawartych w hasłach „egzotyizm” i „orientalizm”.

¹⁹ Np. Foucault analizował sytuację polityczno-społeczną w Grecji klasycznej po załamaniu się miast-państw, zob. M. Daraki, Michela Foucaulta podróż do Grecji. W zbiorze: *Wiek XX — przekroje. Antologia współczesnej krytyki francuskiej*. Tłum. I. Kania. Kraków 1991.

Zbigniew Przybyła

**Maria Kalinowska, Greece of the Romantics.
Studies on the Image of Greece in Romantic Literature
Published by: The Nicolaus Copernicus University in Toruń Publishers**

Summary

In this review, Zbigniew Przybyła discusses that by all means interesting work, perceiving — in the intention of its authoress — the world of people and phenomena in their antinomy, which was exactly the core of Polish romantic outlook. The reviewer approves of the comprehensible narration on scientific problems in the reviewed work